

О. В. Савченко, В. Й. Ольшевський, І. В. Барановська, О. Н. Тетіор, І. Р. Ковалів, О. Г. Стегній,
В. І. Куценко

Інфраструктура

ІНФРАСТРУКТУРА (від інфра... і *структура*) – сукупність специфічних форм, методів і процесів, а також різноманітних споруд та комунікацій, що забезпечують загальні умови і нормальне функціонування економічної, соціальної, екологічної та інших галузей життєдіяльності суспільства, його відтворення і розвиток. Ці умови створюються комплексом галузей економіки, системою тех.-технол., організац., соц., комунікац. взаємозв'язків усіх елементів І. Термін «І.» в екон. та геогр. літературі вживають від кін. 1940-х рр. До І. належать галузі та види діяльності, що обслуговують як вироб., так і невироб. сфери економіки (транспорт, зв'язок, енергетика, комунал. госп-во, водопостачання, торгівля, освіта, охорона здоров'я, кредитно-банків. система тощо), а також допомагають прискорити оборот товарів, капіталів, усіх цінностей, збільшити обсяги виробництва завдяки ефектив. використанню наук.-тех. досягнень, людського та природно-ресурс. потенціалів. Завдяки випереджувал. інвестуванню інфраструктур. галузей в останні десятиліття розвинуті країни змогли перебороти відставання І. від власне виробництва, відбулася т. зв. сервізація економіки – зростання у ній ролі сфери послуг та інтелектуал. капіталу. Осн. завдання І. – сприяння розвитку нар. господарства, інтеграції вироб-в, зростанню добробуту населення.

Відповідно до призначення у суспільстві й економіці розрізняють вироб. та соц. (також виділяють регіон., інновац. тощо) І. Такий умов. поділ пов'язаний з тим, що низка галузей і вироб-в економіки обслуговують як потреби підприємств (орг-цій, установ, компаній), так і населення. До вироб. І. належать підрозділи підприємства, які не беруть безпосеред. участі у створенні профіл. продукції, але своєю діяльністю забезпечують необхідні умови для роботи осн. вироб. цехів (допоміжні і обслуговуючі цехи, дільниці й господарства, комунікац. мережі, засоби збирання та оброблення інформації, природоохоронні споруди, склади та ін.), а також інжиніринг, матер.-тех. забезпечення, оптова торгівля тощо. Соц. І. забезпечує соц.-побут. і культ.-осв. потреби працівників підприємства (громад. харчування, спорт., освітні, культури й відпочинку заклади, установи охорони здоров'я, житл.-комунал. госп-во). Особливе місце тут посідають установи соц. захисту насел. (інваліди, особи, які проходять соц. реабілітацію тощо). Крім того, важливою складовою інфраструктур. системи

є інформац. І., що забезпечує зберігання та передавання накопиченої вироб., наук., соц., екол. та ін. інформації.

За сучас. умов господарювання у сфері тех. обслуговування виробництва на різногалуз. підприємствах працюють бл. 50 % від заг. кількості персоналу. Це зумовлено не лише знач. обсягами робіт із обслуговування осн. виробництва, а й складним процесом механізації допоміж. операцій. Зростання ролі та значення вироб. І. пояснюється тим, що підвищення рівня механізації та автоматизації вироб. процесів збільшує обсяги і складність робіт із ремонту й налагоджування устаткування, потребує розширення номенклатури інструменту, оснастки та пристосувань; перехід до нових технологій та інтенсифікація технол. режимів роботи устаткування підвищують вимоги до якості та збільшують потребу в різних видах енергії; ускладнення вироб. процесів і поглиблення внутр.-вироб. зв'язків між підрозділами збільшують обсяги робіт із транспортування вантажів; навантаження на комунікац. мережі та природоохоронні споруди постійно зростають. Для досягнення високих вироб.-госп. результатів важливо сформувати соц. І., яка б активно функціонувала, – комфортне соц. середовище, сприятливий психол. клімат у трудовому колективі й соц. мотивація праці. Усе це безпосередньо впливає на рівень продуктивності праці та кінцеві результати діяльності підприємства. Успішне господарювання у ринк. умовах забезпечується збалансов. розвитком осн. виробництва та вироб. і соц. І. підприємства. Значне місце у сучас. розвиненій економіці займає І., пов'язана із функціями держ. регулювання економіки (зокрема інституції, механізми регулювання зайнятості та ринку праці), а також із ступенем участі та роллю держави у наук.-тех. розвитку, у захисті насел. від природ., техноген. та ін. аварій і катаклізмів.

О. В. Савченко

Інфраструктура військова

Інфраструктура військова (І. в.) – система стаціонарних об'єктів та споруд, що забезпечують поточну військову діяльність (бойову й оперативну підготовку), стратегічне розгортання Збройних Сил, ведення воєнних дій і здійснення військової *мобілізації*. Поняття «інфраструктура» почали використовувати в економіці країн Заходу наприкінці 1940-х рр. на позначення комплексу підприємств, споруд і заходів, що забезпечують функціонування промисловості й с. господарства, згодом воно набуло поширення і у воєнно-екон. сенсі. І. в. країн НАТО об'єднує пункти упр., ракетні позиції, аеродроми, системи зв'язку, сховища боєприпасів і паливно-мастил. матеріалів, військ.-мор. бази, полігони, трубопроводи, залізниці й ін. споруди, які належать до оператив. облаштування театрів воєн. дій. Зарубіж. досвід ведення локал. війн і зброй. конфліктів кін. 20 – поч. 21 ст. засвідчив вагомість і роль заходів, пов'язаних зі створенням і розвитком І. в., зокрема для проведення операції «Буря в пустелі» (1991) країни-учасники коаліції (США і союзники) більше місяця працювали над

налагодженням взаємодії різних систем забезпечення як у р-ні конфлікту, так і на транспорт. комунікаціях (з цією метою залучено значні людські, фінанс., матеріал.-тех. ресурси).

Після здобуття незалежності України 1991 упорядковано системи функціонування І. в., зокрема скорочено чисельність її об'єктів, змінено режим їхньої госп. діяльності, передано звільнені від поточ. військ. потреб об'єкти у нар. госп-во та ін. Складовими І. в. України є бойова, тилова, вироб.-тех., науково-освітня і соц. інфраструктури. До бойової інфраструктури належать об'єкти та комунікації, які беруть безпосередню участь в оператив. і бойовій підготовці й воєн. діях: пункти та системи бойового упр., ракетні позиції, аеродроми ВПС, бази військ.-мор. сил, полігони для бойової підготовки тощо; до тилової – об'єкти і комунікації, признач. для тилового забезпечення ЗС у мирний та воєн. час: бази й сховища матеріал.-тех. засобів різноманіт. призначення, організації і підрозділи з їхнього транспортування та ін.; до вироб.-тех. – об'єкти, які у мирний і воєн. час виробляють матеріал.-тех. продукцію для ЗС або надають пов'язані з цим послуги: підприємства і організації буд. матеріалів і буд.-монтаж. робіт, ремонту озброєння та військ. техніки, с.-г. підприємства із забезпечення військ продовольством тощо; до науково-освіт. – наук. установи, навч. заклади й наук. підрозділи у них, які здійснюють наук. дослідж. та конструктор. розроблення і підготовку кадрів для ЗС: Нац. університет оборони України, Центр. НДІ озброєння і військ. техніки ЗС України та ін.; до соц. – установи і заклади, що надають послуги військовослужбовцям ЗС та чл. їхніх родин: шпиталі, санаторії, будинки відпочинку, турист. бази, магазини, їдальні, військ. м-ка тощо. У повсякден. практиці до тилової інфраструктури інколи відносять об'єкти вироб.-тех. і соц. інфраструктур.

В. Й. Ольшевський, І. В. Барановська

Інфраструктура екологічна

Інфраструктура екологічна (І. е.) – комплекс природних територій, природно-антропогенних і штучних споруд та технологічних систем, що забезпечує умови довготривалого підтримання й відновлення високоякісного середовища життя людини. Здорове, високоякісне середовище життя є осн. фактором у задоволенні першочерг. та ін. потреб людини, підвищенні якості життя, формуванні гармоніч. соц. середовища. Середовище життя – це динамічна соц.-екол. (геосоц.) система природ., природно-антропоген., техноген., соц.-психол. і соц.-екон. чинників, які взаємодіють між собою та з людиною, позитивно чи негативно впливаючи на неї. Тому створення динаміч., здорової та стійкої І. е. повинно бути гол. напрямом усієї діяльності у містах і на всіх тер. країн, метою містобудування.

Дослідження у галузі І. е. присвячено праці М. Реймерса (формулювання поняття; екологізація діяльності та потреб; екол. права та обов'язки жит.; адаптивна геосоц. система), О. Тетіора (зміст І. е.; екологізація діяльності та потреб; екол. права та обов'язки жит.; основи створення екол. міста з високоякіс. середовищем життя), В. Владимірова (екол. каркас і коридори), М. Ваккернаґеля («екол. слід»), Ф. Беркеса, Л. Гундерсона (адаптивна геосоц. система), А. Ісаченка, В. Бокова (ландшафти, що охороняються), Р. Регістера, Ванґа Русонґа (основи створення екол. міста з високоякіс. середовищем життя).

І. е. є підсистемою соц.-екол. системи та може бути стійкою («пружною»), нескінченно довго зберігати середовище життя, або нестійкою, допускати негативні зміни характеристик середовища життя. Пружність І. е. та середовища життя – це їхня здатність витримувати зовн. і внутр. впливи без змін осн. функцій. Адаптивна здатність природ. компонента І. е. та середовища життя пов'язана, як правило, зі збереженням екологічно обґрунтов. об'єму природи, з генет. і біол. різноманіттям. Адаптивна здатність їхнього соц. компонента залежить від низки соц. факторів, зокрема рівноправності, задоволення потреб, швидкого реагування. Її важко підтримувати, оскільки в світі зберігається матеріал. нерівність, бідність, злочинність; необхідна одній людині площа природ. тер. для задоволення її потреб («екол. слід») різниться при бл. у 10 разів для жит. бідних і багатих країн. Широка І. е., що зберігає середовище життя людини, містить: екологічно обґрунтов. об'єм компонентів природ. ландшафтів (атмосфера, літосфера, гідросфера, біосфера); екологічно обґрунтов. комплекс усіх видів тер., що охороняються (заповідники, заказники, нац. і природні парки тощо); екол. каркас природ., культур. і штуч. тер. з екол. зонуванням та екол. коридорами; екол. поселення, які задовольняють потреби жит.; природозберігаючі та природоохоронні будівлі і споруди; гармонійне, здорове та красиве архіт.-ландшафтне середовище міста; екол., маловідходні, «м'які» міські та сільські технології, системи енергетики, транспорту, водопостачання, видалення відходів; споруди, підприємства, які попереджують та ліквідують несприятливі явища природи та соц. дискомфорту, регулюють екол. ситуації (моніторинг, упр. якістю середовища, очищення тощо).

До І. е. входять елементи традиц. інфраструктури за умови їхньої глибокої та систем. екологізації: системи видобування та постачання ресурсів; системи видалення й утилізації відходів; системи надання матеріалів (окрім корис. копалин) і умов для перебігу вироб. процесів (вода, повітря, температура, тиск, вібрація тощо); будівлі та інж. споруди, транспортери, склади та ін. засоби, що забезпечують вироб. процеси; енергетика, транспорт, зв'язок, шляхи тощо.

Глибока екологізація компонентів інфраструктури – це ієрарх. система (від глобал. до локальної) знань, заходів і рішень зі збереження середовища життя, підтримання екол. рівноваги, скорочення негатив. впливів людської діяльності на природне середовище та поступового переходу до позитив. взаємодії, спрямованої на збереження та відновлення

природи і середовища життя, з використанням природозберігаючих і природовідновлювальних методів господарювання, з підвищенням ефективності використання ресурсів і переважним споживанням відновлювальних ресурсів. Для цього слід системно досліджувати такі об'єкти глибокої екологізації: всі компоненти порушених природних ландшафтів (атмосфера, літосфера, гідросфера, біосфера); комплекс природних територій, що охороняються; всі напрями людської діяльності – архітектура, будівництво, промисловість, енергетика, транспорт, водопостачання, видалення та перероблення відходів; природоохоронні будівлі і споруди; найоптимальніші системи будівель та інтелектуальних будівель; архітектурно-ландшафтне та етнічне середовище міста; система моніторингу, управління якістю середовища, система очищення; соціально-психологічне і соціально-економічне середовище; екологічне задоволення першочергових та всіх інших життєвих потреб.

О. Н. Тетіор

Інфраструктура інформаційна

Інфраструктура інформаційна (І. і.) – комплекс програмно-технічних засобів, організаційних систем та нормативних баз, що забезпечує організацію взаємодії інформаційних потоків, функціонування та розвиток засобів інформаційної взаємодії та інформаційного простору країни (організації). І. і. значно впливає на ефективний розвиток країни (організації), їхню конкурентоспроможність тощо. Важливу роль щодо її розвитку відіграє конструктивна державна політика, при відсутності якої є загроза [інформаційній безпеці](#). Серед основних завдань І. і. організацій, які нині активно використовують комп'ютерні технології, – організація (визначення структури документів і маршрутів їхнього руху, відповідальності та правил розроблення програм і структури бази даних, способи фінансування тощо), технічні (придбання, встановлення і технічне обслуговування устаткування, створення кабелі мережі) та інші заходи. 1995 група розвинених країн світу запропонувала впровадження глобальної І. і. – інтегрований світ. інформаційна мережа масового обслуговування населення планети на базі об'єднання та координації глобальної і регіональної інформаційно-комунікаційних систем, а також супутникової та цифрового телебачення і радіомовлення систем, пересув. зв'язку тощо.

І. Р. Ковалів

Інфраструктура соціальна

Інфраструктура соціальна (І. с.) – комплекс галузей, безпосередньо пов'язаних зі створенням загальних умов для відтворення робочої сили і забезпечення нормальної життєдіяльності людей. Саме в І. с., що є похідною величиною від розвитку виробництва та розміщення галузей народного господарства, набуває конкретне значення соціальної політики держави, реалізуються соціальні і громадянські права людини. Вона становить самобутнє, ускладнене за організацією упорядковане ціле, єдине у своїх сутності, якості та призначенні, але

багатофункціонал. в силу складності та багатозначності процесу відтворення диференційов. соц. суб'єктів. Інтегров. група галузей І. с. сформувалася у структурі сусп. виробництва розвинутих країн світу наприкінці 1950-х – у 1960-х рр. В основу її побудови покладено комплексно-блоч. принцип, згідно з яким виділено функціонал. блоки: дошкіл. установи, нар. освіта, наука, охорона здоров'я, спорт, туризм. З урахуванням негатив. впливу на здоров'я та умови життєдіяльності насел. екол. параметрів довкілля останнім часом до І. с. включають таку складову, як організації екол. сфери, що здійснюють контроль за станом довкілля та продовол. безпекою (див. [Економічна безпека](#)). Тривалий час в екон. літературі цю галузь людської діяльності включали до невироб. сфери поряд з такими її ланками, як держпарат, партапарат, упр. громад. рухів, армія, міліція. Однак у сфері І. с. створюють послуги, що задовольняють соц. й духовні потреби людей, сприяють примноженню сусп. багатства. Праця, затрачена на певну соц. послугу, суспільно необхідна і корисна. Вона рівнозначна праці у сфері матеріал. виробництва, тому є продуктивною. І. с. активно впливає на темпи екон. розвитку та зростання продуктивності праці, відтворення робочої сили. Це важливе джерело нагромадження нематеріал. форм сусп. багатства, нарощування кадрового й освіт. потенціалів, розвитку інтелектуал. і фіз. здібностей чл. суспільства. Об'єктивна закономірність розвитку І. с. у сучас. умовах – випереджал. зростання чисельності працівників невироб. галузей господарства.

В Україні І. с. як багатогалузевий сектор економіки представлена широкою мережею НДІ, закладів вищої освіти, культури та мистецтва, шкіл, підприємств пасажирського транспорту і зв'язку, житлово-комунального, побут. і торг. обслуговування. З метою визначення місця галузей І. с. у відтворюваному процесі її поділяють на дві групи: соціально-побутову і соціально-культурну. В останню включають освіту, культуру, охорону здоров'я, фіз. культуру і спорт, соц. забезпечення. Динам. стан І. с. має чітко виражені регіон. особливості, у зв'язку з чим розрізняють місц., муніципал., регіон. об'єкти І. с. Вони мають велике значення для проведення регіон. соц. політики і прямо підпорядковані регіон. органам влади. І. с. окремих регіонів має різний ступ. розвитку соц.-територ. спільноти. Регіони, що розвивають І. с., повинні насамперед оптимізувати соц. індикатори свого розвитку: величину прожитк. мінімуму, відсоток осіб, які знаходяться за межею бідності, поляризацію доходів, перелік і обсяг мед. послуг (за умови доступності для насел.), кількість безробітних, показники дит. смертності та народжуваності. Розвиток І. с. регіону – сукупність самот. відтворення явищ і організов. суспільством прогресив. змін. Складність структури І. с. обумовлює необхідність достатньо розвинутої системи упр., однак її гол. суб'єктом залишається держава. Оскільки важливим орієнтиром для розвитку нац. економіки України є соціально орієнтов. ринк. госп-во, саме у соц. сфері виникають умови для соц. та правового захисту насел., розвитку демократії, нові норми й зразки поведінки, можливості вільного вибору місця роботи та посадового росту, розвитку приват. власності й підприємництва (таким чином складаються і реалізуються соц., екон. та правові

Інститути). З цього погляду до І. с. правомірно також віднести інституц. умови сусп. життя. Як важлива складова економіки галузі І. с. відіграють підпорядков. роль щодо базових галузей, оскільки вона не може, за визначенням, бути об'єктом прямих екон. відносин у вигляді купівлі-продажу. В останні роки зросла роль І. с. у вдосконаленні пропорцій та формуванні якіс. факторів сусп. відтворення, розширенні масштабів екон. діяльності, розвитку гол. продуктив. сили суспільства – сукуп. робочої сили. Від рівня і темпів розвитку І. с. вирішал. мірою залежить створення оптимальн. умов праці та відпочинку людей, поліпшення житл. і комунал. умов, зміцнення здоров'я насел., піднесення його освіт. і культур. рівнів. Ефективність І. с. визначається у соц. показниках розвитку суспільства та впливає на вдосконалення сукуп. робочої сили, що має своїм кінц. результатом ріст продуктивності сусп. праці та екон. ефективності виробництва. Джерело розвитку І. с. – нац. дохід, створений у сфері матеріал. виробництва. Саме за рахунок нац. доходу покривають витрати на оплату праці, використання матеріал., фінанс. і труд. ресурсів І. с. Розрізняють галуз. і територ. принципи територ. розміщення об'єктів І. с. На основі застосування останнього повніше забезпечується пропорційність і комплексність у розвитку І. с., рац. використання фінанс. і матеріал. ресурсів. У сучас. соціології І. с. є предметом дослідж. як один із сукуп. механізмів задоволення, відтворення і розвитку соц. потреб людей та як різновид профес. діяльності.

О. Г. Стегній, В. І. Куценко

Рекомендована література

1. Говорин А. А. Инфраструктура современного предпринимательства: проблемы теории и практики. Москва, 1999;
2. Белявцев М. І., Шестопалова Л. В. Инфраструктура товарного рынка. К., 2005;
3. Кузнецов А. И. Инфраструктура. Геоэкономический подход. Москва, 2007.
4. Журавлев А. А., Хомченко Н. И. Проблемы создания и совершенствования военной инфраструктуры России // Воен. мысль. 1993. № 3;
5. Біла книга 2005: оборонна політика України. К., 2006;
6. Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms // Defense Technical Information Center. 2010, 8 Nov.
7. Реймерс Н. Ф. Природопользование. 1990;
8. Тетиор А. Н. Экологическая инфраструктура. 2002, Москва.
9. Новіков В. Організація і розвиток соціальної сфери (зарубіжний і вітчизняний досвід). К., 2000;
10. Ягодка А. Г. Соціальна інфраструктура і політика. К., 2002;
11. Орлатий М. К., Прокопа І. В. Соціальна інфраструктура села. К., 2003;
12. Осадчая Г. И. Социология социальной сферы. Москва, 2003;
13. Шпильов Ю. Б. Основні напрями розвитку і розміщення соціальної інфраструктури в умовах транзитивної економіки. К., 2006;

14. Миронова Т. Л., Добровольська О. П., Прощай А. Ф. Управління розвитком регіону. К., 2006.

Бібліографічний опис:

Інфраструктура / О. В. Савченко, В. Й. Ольшевський, І. В. Барановська, О. Н. Тетіор, І. Р. Ковалів, О. Г. Стегній, В. І. Куценко // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2011. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-12489>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).